

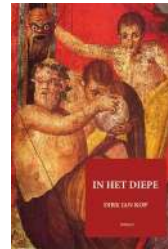
Reisverslag Grand Tour 2023
Griekenland, Noord-Macedonië en Bulgarije

Grand Tour 2023
Griekenland, Noord-Macedonië en Bulgarije

Met dank aan:

AMSTERDAMS UNIVERSITEITSFONDS

Inhoudsopgave:

Deelnemers

Reisroute

Voorwoord van Max

Amsterdam-Thessaloniki *Max/Dushan*

Thessaloniki 1 *Ko*

Thessaloniki 2 *Max/Dushan*

Thessaloniki/Pella *Marije*

Thessaloniki - Kastoria - Ohrid *Gijs*

Ohrid *Mari*

Ohrid - Tetovo - Skopje *Ko*

Skopje 1 *Max/Dushan*

Skopje 2 *Max*

Skopje - Rila *Gijs*

Rila - Plovdiv *Mari*

Plovdiv - Buzhludhza - Plovdiv *Ko*

Varna 1 *Momo*

Varna 2 *Marije*

Sofia 1 *Gijs*

Sofia 2 *Mari*

Sofia - Amsterdam *Ivar*

Nawoord van Bram

Bijlage: twee liedjes van de Grand Tour 2023

Namen van links naar rechts, bovenste rij eerst: Mano, Val, Bram, Kirsten, Safira, Gijs, Julia, Vincent, Marije, Ivar, Ruud, Mari, Donna, Dushan, Max, Gert Jan, Justus, Anthony, Sarah, Niek, Barbara, Ruïn, Luba, Zoë, Gijs, Beau, Remko, Ko, Emilian

Studenten:

Beau Slot, Zoë Huls, Luba Burdzy, Ruïn Wijdeveld, Dushan Hubatka, Donna de Jeeger, Gijs Schabbink, Sarah Schriek, Remko Munnik, Niek Franzen, Julia Ballak, Emilian Houben, Gijs Hulsman, Ruud Bos, Justus van Benthem, Mari Janssen, Marije van der Kooij, Momo Schaap, Anthony Staaks, Val Valentin, Ko Verhoek en Barbara Cramer-Vroom

Docenten:

Gert Jan van Wijngaarden, Mano Delea en Bram Mellink

Commissie:

Safira Boeder, Ivar Jesurun, Vincent van Ee, Kirsten Udo en Max Hell

Voorwoord

Lieve reisgenoten,

Vorig jaar schreef toenmalig voorzitter Tijmen van Voorthuizen in de inleiding voor het reisverslag 2023 over de *'post-Tourblues'*. Na ruim twee weken intensief op pad geweest te zijn, kunnen bij thuiskomst afkickverschijnselen optreden. Naast dergelijke melancholie, hebben jullie misschien ook wel de behoefte aan een *'post-Tour-detox'* gevoeld. Een vermoeiende buschauffeur die toch wel een klein hartje had, twee afpeigerende nachtreinen, een mogelijk alleen opererende bedwants: we waren allemaal ook wel aan vakantie toe. Toen ik Gert Jan aan het begin van het academisch jaar weer even sprak, zei hij, in die trant, dat *'een all inclusive vakantie misschien toch ook wel wat heeft!'*

Toch had ik de Grand Tour Roemelië voor geen goud willen missen, en ik geloof dat ik daarmee voor de hele groep spreek. In 17 dagen hebben we kennisgemaakt met drie landen, een grote hoeveelheid verschillende verhalen gehoord en, zeker niet het minst belangrijk, elkaar goed leren kennen. Ons reisgenootschap verandert ieder jaar weer gedurende de reis van een groep studenten in een nomadische stam, gehard door het reizen en alert op hun omgeving. Om die stam nooit te vergeten, is dit reisverslag een samenvatting van alle vuurproeven en *rites de passage* die we hebben doorstaan.

Dit dunne boekje vertelt dan ook een episch verhaal. Het is een epos van zelfgestookte rakija, interessante ontmoetingen, gigantische lappen vlees en bladerdeeg. Er zijn bars bezocht, bars *gespít*, en veel vriendschappen gesloten. De schrijvers van dit verslag hebben een scala aan perspectieven gehanteerd: niet alleen onze groep, maar ook een gids in Vergina, een bedwants en zelfs buschauffeur Ivan (<3) komen aan het woord. Soms bewandelen onze chroniqueurs het schemergebied tussen feit en fictie, wat eigenlijk een heel wezenlijk aspect van de bezochte bestemmingen in herinnering roept: de obsessie van Griekenland, Noord-Macedonië en Bulgarije met de manier waarop hun verleden verteld wordt.

Deze Tour was overigens extra bijzonder. Jullie zijn namelijk de laatste generatie Toerders die Bram Mellink als begeleider mee heeft mogen maken. Voor de laatste keer konden we genieten van Brams talent voor heldere analyses en zijn altijd vriendelijke, empathische (en bovendien imiteerbare) aanwezigheid in de groep. Bram was natuurlijk niet alleen dit jaar, maar maakte deel uit van een team dat ook uit Gert Jan en Mano bestond. Gert ('er was eens een man...') Jan zijn we natuurlijk allemaal dankbaar voor zijn onuitputtelijke kennis en wijze lessen, met name dat we op reis goed om ons heen moeten kijken, maar ook genieten. De pijn van Gert Jans vroegtijdige vertrek werd verzacht doordat Mano meer op de voorgrond trad. We kenden hem natuurlijk al van zijn gezellige onderonsjes en strijdvaardige interventies in de groepsdiscussies, maar tijdens het staartje van de reis nam hij ook voorzichtig vast het stokje over van Bram. Het is een gemeenplaats, maar een gemeente: de Tour is met Mano, en Josephine, ook komend jaar in goede handen.

Het was, ten slotte, een bewogen jaar voor de commissie. Daarom wil ik, ook namens Safira en Kirsten, Ivar, Vincent en Momo bedanken voor de beslissing om vlak voor de reis de commissie te versterken. Dat ze in zo'n laat stadium durfden aan te sluiten getuigt van moed en groothartigheid. Daarnaast wil ik de redactie van dit reisverslag bedanken, Mari, Ko, Marije, Gijs, Momo, Ivar en natuurlijk mijn *partner in crime* Dushan. Maar bovenal bedank ik jullie, de groep die de Grand Tour 2023 gemaakt heeft tot wat het was. Het programma dat de commissie samenstelt, is eigenlijk vooral een geraamte. Wat daarmee gebeurt, hoeveel je daaruit haalt, ligt bij de groep. Dank jullie wel voor de aandacht, het enthousiasme, het inzicht en de inclusieve houding die jullie dit jaar meenamen naar Griekenland, Noord-Macedonië en Bulgarije.

Nu heb ik wel genoeg gezegd, en is het tijd om te lezen. Wel *alles* lezen hè, het komt terug in de groepsdiscussie.

Groet,

Max (namens de commissie Grand Tour 2023)

Woensdag 7 juni: op naar de Balkan! (Amsterdam - Thessaloniki)

Dushan en Max

Echt vroeg was het dit jaar niet, toen we voor de Döner Company op Amsterdam Centraal verzamelden. Zoals elk jaar stroomden de Toerders langzaam binnen, nog enigszins onwennig met hun zware bepakking. De commissie riep de groep voor het eerst bijeen om de manifesto's uit te delen en, volgens traditie, de Grand Tour tasjes. Dit jaar hadden we nog extra merchandise: t-shirts, die enthousiast ontvangen werden. De shirtjes stonden

Gert Jan, Mano en Bram op Amsterdam Centraal

Ivar spreekt trots zijn groep toe

een toekomst van zweet tegemoet. De gezelligheid kwam langzaam op gang, terwijl de Toerders de trein richting Schiphol namen. Commissielid Ivar speelde met wat Toerders dat ene spel met 'laatste-letter-eerste-letter', waar hij naar eigen zeggen onder het genot van een cannabissigaret bijzonder goed in geworden was. 'Homo Sapiens!', 'slang!' klonk vanuit de 2e klas. Op het perron van Schiphol legde Bram Mellink bekwaam het buddy-check-systeem uit, inmiddels voor de honderdste keer.

Op het vliegveld van Thessaloniki hadden Gijs en Emilian al ontdekt welk commissielid ze moesten benaderen voor stoute plannen (red. Ivar). Ze waren voor de groep uitgelopen om een peukje te roken, waardoor het buddy-check-systeem op dag één al faalde. Ze maakten het goed door bij de gate de groep op te wachten met een bordje 'Grand Tour'. Penningmeester Safira, goed voorbereid, sjouwde een hoop groene flappen mee om de busrit naar het hostel te kunnen betalen. De machine van de bus eiste enkel muntgeld, waardoor onze eerste ervaring met het Griekse OV noodzakelijk illegaal was. Echt comfortabel was het ook niet, iedereen behalve Barbara stond en het was 40 graden Celsius. De benauwde bus was een voorproefje van de aankomende nachten in het tropische Salonica.

We kwamen laat aan, maar honger teisterde de hele groep. De queeste naar dikke lappen Grieks vlees bracht ons eerst naar een supermarkt, waar de groep eerst wat verfrissing zocht. Max en Dushan maakten al gauw nieuwe vrienden, waaronder een man die met enige moeite de plaatsnaam 'Roermond' wist te opperen als zijn favoriete Nederlandse nederzetting. De vleesqueeste leverde een vleesfeest op dat vegetarische voornemens deed vergeten. Een beetje ongemakkelijk vroeg de groep in een Grieks restaurant of

Ko voor een deli in Thessaloniki

we alle tafels bij elkaar mochten schuiven om twintig Toerders te accommoderen. Ondanks ons gemurmer 'nee, dat kan toch niet', zei de Griekse serveerster dat dat geen enkel probleem was. De keuze op het menu was: 'Sausage, sandwich with sausage, sausage with a side of aubergine'. Met een volle buik en een bezwaard geweten streken we voor het eerst neer op de zweterige stapelbedden van het Stayokay Hostel in Thessaloniki. "Wen er maar aan.", dacht de Toerder bij zichzelf.

Donderdag 8 juni: City of ghosts and dough (Thessaloniki)

Ko

De eerste echte dag van onze studiereis begon met het regelen van een ontbijt. Verreweg de meeste mensen renden haastig naar de minisupermarkt die dicht bij het hostel lag. Hier kon je allerlei afgebakken deegwaren krijgen die vrijwel allemaal gevuld waren met feta. Nadat het ontbijt opgesmikkeld was, begon al snel de dagplanning.

Max en Kirsten voor het holocaust-monument

Max en Kirsten hadden voor ons een rondleiding voorbereid. We liepen langs enkele verscholen Joodse historische gebouwen waarbij we door de informatie van Max en Kirsten meer te weten kwamen over de Joodse geschiedenis in Thessaloniki. Tijdens de rondleiding kregen wij ook onze eerste indruk van de stad bij daglicht. Zo liepen we door straten waar sinaasappelbomen groeiden. De stad was op sommige plekken vrij chaotisch door het vele verkeer, en je moest dan ook met een zekere vastberadenheid de weg oversteken. In de drukke straten verkochten straatverkopers krasloten en sesam-simits voor 60 eurocent.

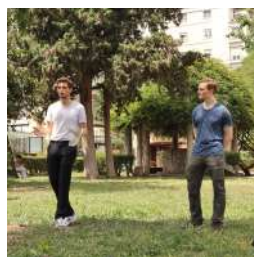
Na wat slenteren door de straatjes van Thessaloniki kwamen we aan bij het Joods Museum. Het museum werd streng bewaakt door een man met een geweer; gelukkig liet hij ons heelhuids naar binnen gaan. Eenmaal binnen kregen we in een bloedhete kamer een vrij lang verhaal te horen van een gids over de achtergrond van het museum. Na het verhaal kon iedereen op eigen gemak door het museum lopen om de vaste collectie te bekijken. Na het museumbezoek liepen we met de groep naar de zee. De kust van de stad was iets anders dan ik van tevoren had gedacht. Zo was er nergens een strand te bekennen en was de zee vrij vuil. Op een pier die de zee in liep hebben we vervolgens nagepraat over het museumbezoek.

Daarna was het tijd om te gaan lunchen; nou ja, tijd was er niet echt, we hadden slechts een klein halfuur om snel iets te eten te vinden. Dit resulteerde erin dat ik door gebrek aan tijd bij een bakker het eerste de beste broodje kocht dat ik zag. Helaas was het broodje niet heel smakelijk, omdat het voor zo'n 80 procent bestond uit jam en 20 procent uit deeg, mij iets te zoet. Na de lunch liepen we met zijn allen langs de zee op weg naar de grote witte toren. Na de toren van buitenaf bewonderd te hebben vervolgden wij onze reis naar de Rotunda Kerk. Deze kerk was van een moskee omgetoverd tot een kerk, waarbij enkele minaretten waren gesloopt, erg zonde. Als je in het midden van de kerk stond en tegen de grond aan praatte, hoorde je een galmend geluid door het hele gebouw gaan. Eenmaal buiten hielden Anthony en Justus een presentatie over de Rotunda Kerk. Na de presentatie liepen we met zijn allen naar het hostel terug en was het dagprogramma voorbij.

Bram en Gert Jan zien Aristoteles

Anthony en Justus houden een presentatie

Vrijdag 9 juni: Ontplofte vogels en het avontuurlijke verleden van Gert Jan van Wijngaarden (Thessaloniki II)

Dushan en Max

Wat doet China op de Balkan? Met dat vraagstuk openden Niek en kleine Gijs op de pier van Salonica de dag. De discussie woedde vurig, met een ingewikkelde inbreng van Mano Delea over *agency*. Verder stond een stadswandeling op het programma. De eerste stop was het ministerie van Macedonië, een statig gebouw dat Vincent van Ee architectonisch wist te duiden. Wat hij toen precies vertelde is verloren gegaan aan de geschiedenis, maar het was de eerste keer op reis dat de problematische aanduiding 'Macedonië' op ons pad kwam. De route nam ons verder naar de agora van Thessaloniki. Tussen de visgraten en schapenkoppen begon de zoektocht naar de meest 'Balkan-lunch'. Toerders schoten alle kanten op, behalve naar de markt zelf. Max en Dushan

zagen de kans en bestelden een gyros met ketchup en dikke natte frieten. Het smaakte, en het was fantastisch. Bovendien kostte het ze geen cent. De prullenbak werd echter bewaakt door een schommelende, neuriënde, oude, Griekse dronkenlap (een soort contemporaine Diogenes), dus Max moest enige manoeuvres uithalen om de restjes vette hap weg te gooien. De moeite was het waard, want later die dag namen Max en Dushan triomfantelijk een Grieks toetje aan als prijs.

Winnaars van de lunch-wedstrijd

Vervolgens gingen we naar een oud weeshuis waar de dagleiding gestraft werd voor een poging tot communicatie. De mevrouw van het museum was kwaad dat de commissie niet van tevoren contact met haar opgenomen had, ook al was er wel degelijk sprake van een eerdere correspondentie. Zodra ze aan de rondleiding begon, veranderde de toon met 180 graden (passend, want zo voelde het buiten ook). Anthony, Niek en Remko werden meegesleurd in een toneelstuk, met de gids als regisseur. Remko's vader, Anthony, stuurde zijn tweede zoon naar een vakman, genaamd Niek, om daar een opleiding te benutten. Remko ploegde en ploegde totdat hij zelf tot vakman werd benoemd — een korte geschiedenis van onderwijs, voogdij en vakmanschap in de Osmaanse en Griekse 19e eeuw.

Bram, Gert Jan en Mano zaten na afloop enorm na te genieten van de rondleiding. 'Die vrouw, die heeft een natuurlijk educatief talent dat je niet vaak ziet!', exclameerde Bram. 'Daar kunnen wij iets van leren' voegde Mano toe. 'Een ware Griekse orator uit het geslacht van Demosthenes', concludeerde Gert Jan. Het trio docenten begon steeds meer het karakter van een drie eenheid aan te nemen.

Groepsfoto op de binnenplaats van het weeshuis

Tegelijkertijd moest Safira, die reisleiding had, nog even bijkomen van de mythische versmading waarmee diezelfde gids haar begroet had. In het Atatürk museum, waar we vervolgens naartoe gingen, was er niemand om boos op ons te worden: daar waren alleen maar poppen. Daar in de buurt viel Gijs op dat er een mes in een boom stak, die hij in zijn zak stopte. Het was het begin van een ongezonde obsessie met spulletjes: het was de geboorte van de *trinket man*.

Op het heetst van de dag vervolgden we onze tocht de berg op, onder het genot van een ijsje. Dushan zocht wanhopig naar een waterijsje a la raketje, maar dat lusten ze niet in Roemelië. Aan de top van de berg zagen we een beeldschoon uitzicht van Salonica. Vincents fotocamera vuurde twaalfmaal per minuut. De bedoeling was om een klooster genesteld naast de oude

stadsmuur te bezoeken. Het klooster was dicht, maar niet getreurd, Gert Jan wist ons er alsnog van alles over te vertellen. Totdat hij onderbroken werd door een enorme knal, als van een bliksemschicht (van Zeus?). Een bonte kraai was neergedaald op een elektriciteitskabel, en moest dat met zijn leven bekopen. Griekse bewoners van de oude stadsmuur liepen halfnaakt naar buiten om de tragedie te inspecteren. Hun stroom werkte niet meer - de vogel ook niet. De man vervloekte de vogel in het Grieks naar de hel. 'Hij is gepoft', zei Ivar. Het zou niet het laatste gevlugelde slachtoffer van de reis zijn.

Gert Jan zette zijn verhaal voort toen plots de tweede onderbreking kwam: een Griekse gids sprak Gert Jan aan. Gert Jan reageerde vlot. Wat er uitgewisseld werd tussen de twee experts, zal altijd een mysterie blijven. Wel begrepen we direct dat we niet welkom waren, want tegen

Luttele seconden voordat Gert Jan de furie van een Griekse gids over zich heen kreeg

de tijd dat de groep de ogen van de Griekse gids afhaalde en weer aandacht had voor Gert Jan, was hij strategisch om een hoekje weg gebeent. 'You should be ashamed, I'll call the police' riep de vrouw hem na. Wat bleek, was dat Gert Jan een tweede nacht in de Griekse gevangenis wilde voorkomen.

Later, naast de stadsmuur van het acropolis, sprak Gert Jan namelijk verder, maar dan op een zachtere toon. Gidsen is een beschermd beroep in Griekenland, waar je een vergunning voor nodig hebt. Dat hij de groep toespraak was dus in feite illegaal. Zo maakten we kennis met een van de meer belachelijke aspecten van het Griekse rechtssysteem.

Zaterdag 10 juni: Konstantina en de Hollandse studenten. Een dag uit het perspectief van een Griekse gids (Vergina/Pella/Thessaloniki III)

Marije

Konstantina begon haar dag vroeg, hoewel het museum dagelijks pas om tien uur opende, vertrok ze altijd om half zeven vanuit huis. Het was warm die dag, ondanks de vroegte stond

Konstantinas tombe

haar thermometer al op 29 graden. Ze keek naar haar tuin vol met uitgedroogde bloemen en haalde haar schouders op. Gelukkig leven de bloemen rondom de tombe nog, dacht ze, en ze stapte op de fiets naar haar werk. Bij aankomst in Vergina begon haar ochtendritueel pas echt. Ze kocht iets met bladerdeeg in het toeristenwinkeltje en dronk een ijskoffie. Terwijl ze at en dronk, liep ze een rondje om het terrein en bewonderde de bloemen. Ze nam nog een laatste slok van haar koffie, trok haar blazer aan en haalde de sleutel van de tombe

op bij de beveiliging. Het was ondertussen al half negen, ze was nog net op tijd om de laatste stap van haar ochtendritueel uit te voeren. Ze haastte zich naar het graf van Philippus II, deed snel een schietgebedje en begon met lezen:

Vergina is best known as the site of ancient Aigai (Aiyai, Aigai, Latinized: Aegae), the first capital of Macedon. In 336 BC Philip II was assassinated in Aigai's theater and his son, Alexander the Great, was proclaimed king.

Het eerste bordje raakte haar zoals altijd diep. Philippus, die te jong stierf in het theater iets verderop op de heuvel, en dan Alexander "de Grote," wie kent hem niet. Ze las het bordje nog een keer en knikte tevreden. Dit was toch wel echt een sterke opening. Goede literatuur begint altijd met de dood. Dan voel je jezelf toch ineens meer mens, zelfs in zo'n donkere tombe.

Na anderhalf uur had ze eindelijk alle bordjes gelezen, net op tijd voor de eerste lading bezoekers. Als ze had geweten dat er 25 Grand Toerders op haar stonden te wachten, had ze misschien nog wel een rondje gelopen. Stel dat ze toch ergens een spelfout ontdekte? Haar meesterwerk, haar magnum opus, zou zo meteen door een grote groep Nederlandse studenten geschiedenis onder de loep worden genomen.

Een bus met 25 Grand Toerders

Vandaag was de dag.

De zon van Vergina

"Van wie is deze graftombe?" was de eerste vraag die Konstantina die dag kreeg. Ze fronste en verhief haar stem een beetje. "Wie? Van wie? "Van Philippus II natuurlijk."

Wat ze niet wist, was dat hun docent Gert Jan eerder de zekerheid hiervan in twijfel had getrokken, waardoor ze dus 1-0 achter stond. Ze moest haar best gaan doen. "This is the greatest place of all Greece; Macedonia is the original Greece!" Er werden haar volop vragen gesteld, maar de bordjes werden niet gelezen. "You have to read, read!" schreeuwde ze naar Max toen hij een vraag stelde over een maquette. Wel een uur lang liep ze achter de groep Nederlandse studenten aan, wijzend naar de bordjes met lappen tekst, vanuit een schuine hoek meekijkend

Hoorcollege op historische gronden

om te controleren of de studenten wel écht lezen wat er stond.

Vordat ze het wist, had ze bijna alle studenten verjaagd. Vanuit haar ooghoek zag ze een man een deel van de groep een rondleiding geven. Wat vreemd, ze herkende deze man helemaal niet. Zou hij wel een UNESCO-licentie hebben?

Zondag 11 juni: de grensoverschrijdende bus van Ivan (Thessaloniki - Kastoria - Bitola - Ohrid)

Gijs

Heel kort (te kort) nadat de zon voor de vierde keer over de Griekse heuvels was komen spijken, was het voor de toerders alweer tijd om Salonica achter zich te laten. Of Ivan (red. onze buschauffeur die vooral Bulgaars en Russisch sprak, niet echt Engels) dit ook had beseft is de vraag, maar na een kort onderonsje met de door hem tot “Chef Ivon” (red. een verbastering van Ivar) omgedoopte reisleader was alle onzekerheid weggenomen. We bewogen ons naar Kastoria, een prachtig aan een meer gelegen stadje, vooral bekend vanwege haar middeleeuwse kerken, gebouwd door Byzantijnse bannelingen. Als edellieden in Constantinopel te ver naast hun schoenen gingen lopen, en castratie of verblinding wisten te ontlopen, was Kastoria vaak het oord om hun tijd als banneling uit te zitten. In één van de kerken had de bouwverwerf het zelfs vrij melodramatisch op de muur laten optekenen: “Hier is een plaats om te huilen.”

Kastoria: 'all we have is the past'

En dat het prachtige Kastoria ook tranen kende, werd des te meer duidelijk toen een deel van de toerders ervoor koos om hun lunchtijd te spenderen in een verlaten hotel dat uitkeek op het meer. In de ooit vrij luxueuze logies vonden de *urban explorers* een levensgroot voorbeeld van verval en verwaarlozing dat niet uniek is voor de regio. Na de met satanische en antifascistische graffiti volgekalkte badkamers, kelders en gangen te hebben verkend, maakten ze zich op om zich bij de anderen te voegen. Hongerig, maar voldaan en met hun handen vol

primair bronmateriaal (in het dossier uit de jaren '70 was de enige Nederlandse toevoeging het terugvragen van geld). Al snel liepen ze echter een moderne Kastoriaanse banneling tegen het lijf. De man was vol verbazing dat een groep jongelingen vrijwillig naar zijn plek om te huilen was gekomen. Zonder daar echt om te hebben gevraagd, werd de toerders even haarfijn uitgelegd wat er allemaal niet deugde aan het huidige Griekenland: “All we have is history, Present is shit”, dat plaatste onze historische reis maar weer even in context.

We vervolgden onze weg naar het noorden, naar het noorden van Macedonië, naar Noord-Macedonië, voormalig bekend als de voormalige Joegoslavische republiek Macedonië, en daarna Macedonië. Fort Europa viel enigszins tegen en de grens van onze unie bleek niet veel meer dan een slagboom, een barak, een nepkanon en een hoop keramiek pluimvee.

Eenmaal de grens over was het verschil toch direct voelbaar. Een grijsfilter daalde neer over de omgeving, het begon te miezerregenen, en tussen de vervallen gebouwen en oude Lada's was het toch meteen vrij stereotiep ‘sovjet’. De enige kleur in dit trieste oord was de grenspauw, die hier om onverklaarbare redenen rondliep.

De grenspauw

In Bitola bezochten we een museum dat, ondanks dat het in gebruik was, in verdere staat van verval was dan het verlaten

hotel. In het bruisende Bitola konden de toerders verder voor het eerst kennismaken met de machtige Macedonische cuisine, om vervolgens verder te reizen naar Ohrid.

Ruïn in het stoffige museum van Bitola

In Ohrid aangekomen, ploften de toerders uitgeput neer op het terras van het hostel/casino/café/busstation, op de kamers moesten we nog even wachten. Terwijl Chef Ivon een klein vermogen verloor aan de roulettetafel, vielen de toerders één voor één in slaap, dromend van een dag vol avontuur. Huilen zou slechts een enkeling.

Maandag 12 juni: de eenzame strijd van Vladimir

Mari

Ik kan weinig zinnigs schrijven over de ervaring van wakker worden in Hostel Mild, er is denk ik sprake van verdringing, een psychoanalytisch concept waarbij een persoon onbewust gedachten onderdrukt om met traumatische ervaringen om te gaan. Ik herinner me wel flarden van de nacht waarop we aankwamen: dat ik zo naïef was geweest om aan onze Bulgaarse buschauffeur Ivan te vragen hoe hij dacht over de Russische oorlog in Oekraïne, dat een aantal toerders besloten dat het een goed idee was om shotjes te drinken na de urenlange busreis, dat de commissie vroeg of ik liever in een kamer wilde slapen met alleen maar toerders, óf in een kamer met toerders én een oude vieze man [red. de man was best vriendelijk en keek de hele nacht lang filmpjes over de Vietnamoorlog], dat een groep Noord-Macedonische mannen een drankje voor me bestelde toen ik alleen aan een tafel een boek van Joseph Roth zat te lezen (waarvan ik nooit het einde zou weten, ik heb het

Het hostel/casino/café/busstation

weggegooid in mijn bedwantsen manie). Toch waren deze herinneringen best aangenaam, misschien omdat het donker was en ik de mistroostige straat op dat moment nog niet zag.

Café Mild is, op z'n zachts gezegd, excentriek: voor 10 euro per nacht lig je in een hostel annex busstation, goktent en café. De bedden staan als legbatterijen op een tetrisachtige wijze in één grote ruimte geplaatst en ieder kluisje heeft hetzelfde slot. Een Google review die ik kan beamen is: "kon meer schoonmaak gebruiken". Ontbijt haalden we bij de bakkerij Žito Leb, wat iets betekent als 'brood van graan'. Deze naam dekt de lading, maar alleen als je vroeg bent, want ze bakten slechts een aantal broden af iedere ochtend. Zelf was ik ontzettend te spreken over de koffiekwaliteit bij Café Mild, een *бутик*, (kleine ijskoffie met melk) kostte maar liefst 40 cent en was absoluut *barista-approved*.

Café Mild is echter een slechte representatie van Ohrid. Ohrid heb ik in mijn hart gesloten, en ik ben vast niet de enige. Dit kwam mede doordat onze Café Mild rareiten direct werden verzacht door de lieve tourgids Vladimir. Vladimir is lid van SOS Ohrid, een burgerinitiatief dat opkomt voor de ecosystemen en biodiversiteit van Ohrid. De teksten op hun website zijn bijna literair:

We think the beauty, vitality, and infinite wisdom of Macedonia's UNESCO Ohrid region create a richer world for all humanity. We think that the fate of its species and habitats is also shared by its people. (...) We think that World Heritage waters and a mountain wilderness hold all the inspiration we need.

"*We are working & we are going to work*", benadrukt Vladimir. Zijn gebruik van de toekomstige tijd verwondert me, het geeft aan dat hij zijn strijd om de natuur van Ohrid te redden nog lang niet als gestreden ziet. Bomvol energie loopt Vladimir voorop door de moerassige binnenwegen van Ohrid, de toeders achter hem aan, gehypnotiseerd door zijn onvermoeide strijd lustigheid. Tijdens het lopen vertelt Vladimir honderduit over hoe SOS Ohrid wordt tegengezet door de lokale autoriteiten, kapitalistische geldwolven die likkebaardend praktiseren over *Disneyland Ohrid*. Ik word naargeestig van de gedachte aan de eigenaar van Hostel Mild, een kapitalist eerste klasse, die op de laatste dag van ons verblijf liet vallen dat hij ook eigenaar was van het strand

het lopen vertelt Vladimir honderduit over hoe SOS Ohrid wordt tegengezet door de lokale autoriteiten, kapitalistische geldwolven die likkebaardend praktiseren over *Disneyland Ohrid*. Ik word naargeestig van de gedachte aan de eigenaar van Hostel Mild, een kapitalist eerste klasse, die op de laatste dag van ons verblijf liet vallen dat hij ook eigenaar was van het strand

in Ohrid. Ik vraag me af op welke manier hij mijn 30 euro hostelkosten heeft ingezet voor destructieve doeleinden.

Door de tour van Vladimir dringt de natuur van Ohrid onze waarnemingen binnen: hij neemt ons mee naar een reservaat met bedreigde steuren en hij laat ons karkassen van huizen zien waarmee ze recent (illegaal) zijn begonnen met bouwen. Het zijn een soort monumenten van een nieuwe urbanisatiegolf in Ohrid. Iemand maakt de opmerking dat Vladimirs tour een anti-tour is: in plaats van highlights neemt hij ons mee naar vergankelijkheden. Ik bedenk dat Vladimir evengoed Cassandra had kunnen heten: hij voorspelt een toekomstig Ohrid, waarin de natuur alleen nog uit ruïnes bestaat als er op dezelfde lijn wordt doorgegaan, maar geeft tegelijkertijd toe dat niemand hem lijkt te geloven. Eenmaal bij het antieke theater van Ohrid aangekomen, is Cassandra bescheiden over zijn historische kennis, Gert Jan biedt aan om zijn verhalen met historische kennis aan te vullen. Ik ben altijd blij als Gert Jan praat, zijn eloquentie houdt me goed bij de les.

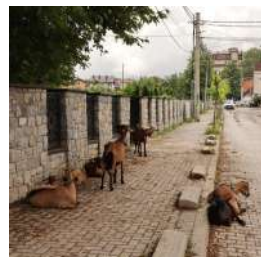
Ook Bram is onder de indruk van Gert Jans eloquentie

Na de lunch, een klassieke Balkanesque maaltijd die ik in mijn notitieboekje heb omschreven als "het onvolkomen eigene", sluiten we de dag af in het antieke theater. Dit keer met een debat tussen verschillende belangengroepen over de toekomst van Ohrid. Mijn groepje vertegenwoordigt de burgers en we schakelen de hulp in van de eigenaresse van een supermarkt in de buurt, die ons geen restaurant voor na het debat kan aanraden, maar ons wel toevertrouwt dat het bestuur van Ohrid bestaat uit kapitalistische smulpapen, terwijl het voor haar, een hoogopgeleide, slechts kiezen is tussen werken in een supermarkt of vertrekken. Gewapend met deze moreel verwerpelijke situatieschets gaan wij, de burgers, met gestrekt been het debat in. Het eindigt, na veel woordenwisselingen en drogredenen, voor de betrokken partijen met de stichting van de Ohrid vrijstaat. Hiermee lijkt de dag heel idealistisch te eindigen, maar de dag eindigt daadwerkelijk wederom in Hostel Mild: het hotbed van banale lokale geldverkwistingen.

Dinsdag 13 juni: *Little Albania* (Ohrid-Tetovo-Skopje)

Ko

Om kwart voor 7 stonden we voor het hostel/casino/café/busstation zodat we stipt een halfuur later, door het te laat komen van de buschauffeur, konden vertrekken richting Tetovo. Onderweg naar Tetovo reden we parallel aan de snelweg die al tien jaar lang wordt aangelegd door de Chinezen. Dit bouwproject is geweldig groot en doet helaas inbreuk op de schoonheid van de omliggende natuur. Blijkbaar is de bouw al enkele jaren gestopt en lijkt het erop dat de bouw niet meer snel opgepakt gaat worden. Tijdens de reis stopten we langs de weg voor een kop koffie en een broodje. Bij het tankstation/horeca-paleis waar we pauzeerden, renden honden continu van de ene kant naar

Tetovo

de andere kant van de weg waardoor de auto's moesten uitwijken of remmen. Sommige automobilisten leken ook maling te hebben aan de honden en reden keihard door. Val zag een knuffelbare hond aan de andere kant van de weg en besloot deze te benaderen. Terwijl Val de weg overstak viel haar telefoon uit haar broek op straat zonder dat ze dit doorhad. Veel mensen van het reisgenootschap zaten al binnen in de bus en zagen dit gebeuren. Om haar telefoon te redden, begonnen we hard op de ruiten van de bus te slaan in de hoop dat ze het zou horen. Gelukkig wees een mevrouw langs de weg Val op de gevallen telefoon en kon ze hierdoor deze weer net op tijd bemachtigen zonder schade.

Toen zat iedereen weer in de bus,

behalve de Ivan, waardoor we nog even moesten wachten. Eenmaal aangekomen in Tetovo keek iedereen hun ogen uit vanwege het (voor ons) bijzondere straatbeeld. Niet alleen wij keken met verbazing, ook de lokale bevolking zag ons en onze bus als een attractie. Blijkbaar komen er niet elke dag toeristen naar Tetovo. Het straatbeeld verschilde met de andere steden in Noord-Macedonië. De Turkse/Albanese bevolking was goed te herkennen door de tekens van het islamitische geloof. Toen betraden we het terrein van het bektashi klooster. Hoewel er van tevoren al contact was geweest tussen de derwisj en de commissie, had niemand het

Op bezoek bij de derwisj

warme welkom dat wij kregen van tevoren kunnen voorspellen. De religieuze leider en zijn tolk vertelden een verhaal over de precieze betekenis van de religieuze stroming (red. de bektashi zijn een orde van Soefi's). Vervolgens kwam er een muzikant binnen en deze speelde met veel emotie enkele liederen op zijn muziekinstrument waarvan de naam mij is ontschoten.

Na het bezoek liepen we een stukje door de stad waar we nog een moskee bezochten en een tentoonstelling. Vervolgens kregen we tijd om naar wat eten te zoeken. Op het hoofdplein waren kinderen in tal van verschillende miniatuur auto's rond aan het rijden. Wat ook opviel in Tetovo was dat er veel Albanese vlaggen wapperden. Na de lunch gingen we naar de universiteit van Tetovo en kregen we informatie van een docent over het studieprogramma van de universiteit. Na de rondleiding op het terrein van de universiteit was het de beurt aan Ko, Beau en Remko om hun presentatie te doen over de Albanese opstand in Noord-Macedonië. Na deze uitstekende presentatie vervolgden wij onze reis met de bus naar Skopje. In Skopje kwamen we vrij laat aan en werd de groep verdeeld over twee verschillende hostels.

De boys, Julia en Max van der Stoel op de South East European University

Woensdag 14 juni: de façades van Skopje (Skopje)

Dushan en Max

Ach Skopje, stad van plamuur en karton, wat hebben we van je genoten. Geen van de bezochte steden voelde zo uniek als daar. Onze eerste dag in de papieren wereldstad was een dag van kennismaking. We werden welkom geheten door de Nederlandse ambassadeur Dirk Jan Kop,

die een tafel met harde koekjes en diverse sappen had voorbereid. Kop was een oude vriend van Barbara en Merijn, zijn stagiair, is oud-Toerder. De sfeer was dus meteen enigszins familiair. Nadat Dirk Jan zijn professionele levensverhaal verteld had, kregen we een uur de tijd om hem vragen te stellen. Hij beantwoordde ze diplomatiek, en zo nu en dan een beetje glibberig. Ook gaf hij ons een lesje geopolitiek aan de hand van het metafoor van een schaakspel. Het westen zou een hele zijde aan stukken hebben, 'laten we voor de grap de zwarte zeggen', China misschien een toren en een koningin en Rusland slechts één pion. Voor Poetin hoefden we die dag niet bang meer te zijn.

Kirsten leidde ons vervolgens door de stad van het ene socialistische kunstwerk naar het andere. Vooral het telecommunicatiecentrum, dat eruitzag als een socialistische impressie van een robot, een kwaadaardig hoofdkwartier en een staalfabriek, maakte grote indruk. Ook het oude treinstation viel in de smaak bij de groep. Door de aardbeving van 1963 was het grote gebouw gevierendeeld. De gemeente van Skopje heeft opzettelijk, en misschien ook uit pragmatisme, het station in verwoeste staat gelaten. Het echte puin was dan wel geruimd, maar aan de oostkant staken de stalen draden er nog uit. In grote letters stond op het station: "Скопје доживеа невидена катастрофа, но Скопје повторно ќе го изградиме. Со помошта на целата наша заедница, тоа ќе стане гордост и симбол на братството и единството, на југословенската и светската солидарност.", de woorden van niemand minder dan leider van voormalig Joegoslavië, Josip Tito. Deze spreuk verwijst naar de internationale hulp die Skopje heeft gekregen na de natuurramp. "Skopje zal een symbool van broederschap en eenheid van de Joegoslavische en globale solidariteit worden", sprak de president van SFR Joegoslavië bij zijn bezoek aan de ravage van '63.

Gijs liet ons dat nieuwe Skopje van Tito zien met zijn presentatie aan de oever van de 3 centimeter diepe Vardar. Naast de nationale bank van de Republiek van Macedonië (de toevoeging van 'Noord-' wordt weleens vergeten) kregen we te horen over het 'Skopje 2014'-project. Dit project had drastische veranderingen in het straatbeeld van Skopje ten doel. Niet meer zou Skopje mistroostig communistisch erfgoed uitstralen. Nee, Skopje moest een stad van de glorieuze oudheid worden! Met dubieus hoge contractkosten, die het originele budget zeven maal vermenigvuldigde, kregen de communistische gebouwen nieuwe facades. De stad zou glitteren van het schone marmer. Gert Jan gaf een licht klopje op een marmeren railing, en in plaats van het geluid van massieve marmer, hoorde de groep een concave klank — Skopje was hol. De Toerders schrokken hier niet van, Skopje 2014 was al vanaf de eerste ontmoeting ontmaskerd als nep. Juist dat bedrog voelde magisch. Nog nooit had de groep

Toerders kijken gefascineerd naar de Skopjeaanse architectuur

zulke duidelijke oplichterij gezien. Velen waren ecstatisch. Misschien zelfs zo ecstatisch, dat de spreekbeurt van Gert Jan ineens minder aandacht kreeg dan verdiend. Het vele wandelen en het lange luisteren gaf de Toerder een hunkering voor een koud skopskootje [red. lokaal biertje uit Noord-Macedonië. Tevens het enige bier in Noord-Macedonië]. Het avondprogramma ving aan.

Trinketman Gijs en zijn volgelingen hadden eerder een echtpaar piratenschepen in de Vardar gespot. Daar wilden we heen. Nadat Ivar een erotische foto met de Macedonische leeuw heeft laten maken aan de voet van Alexander de Grote - sorry, aan de voet van het 'krijger-op-paardmonument' - trok het stel avonturiers naar het eerste schip. Nummer

één was bezet met een restaurant. De honger naar skopsko rammelde, maar *trinketman's* honger naar trinkets rammelde luider. De tweede boot was verlaten en vol met gaten. Door een scheur in de bakboord zijde van het typische Macedonische oorlogsschip kropen enkele Toerders naar binnen. Helaas vonden zij enkel de geur van urine en andere menselijke uitscheidingen. Toch was het manoeuvreren over krakende planken voldoende voor de dag, en zodoende keerde de Toerders terug naar boot één waar de dampende skopskoos al op ze wachtten.

Na een korte rust in hostel Shanti was het tijd voor avondeten. Terwijl de meeste Toerders nog aan het piekeren waren over welk restaurant hun buitenlandse euro's zou ontvangen, was het voor Dushan duidelijk: die bezocht namelijk restaurant Kalabalak drie nachten op een rij. Drie nachten op een rij forceerde Dushan de verschrikkelijke Macedonische rakija op zijn reisgenoten. Drie nachten op een rij aten zij daar ondefinieerbare stukken dier. Drie nachten op een rij zat Dushan aan tafel met de inheemse Marko. Marko bleek ook een nep-Serviër [red. Dushan Hubatka is half-Servisich, en dat vertelt hij graag], dus Dushan voelde zich snel op zijn gemak. Bij de binnenkomst van de Toerders wees Marko een collega aan om zijn werk maar over te nemen. Menigtes snakten naar Markos aandacht om een bord van worsten te bestellen, Marko delegerde met liefde hun verzoeken aan zijn jongere collega's. De Toerders bestelden alles van de kaart, van lappen vlees met een mes erin tot heerlijke gevulde champignons.

Terwijl de medewerkers van Kalabalak, behalve Marko natuurlijk, extra hard aan het werk gezet werden, wist Gijs weer zijn bijnaam waar te maken. Eerst verzocht hij of Kalabalak een

werkshirt kon missen en toen het antwoord daarop nee bleek te zijn, werd de ingelijste puzzel van het restaurant beroofd van een enkel puzzelstukje. *Trinket man* zal die dag ongetwijfeld goed hebben geslapen: het was immers een goede buit, waardig voor de piraten van Skopje.

Donderdag 15 juni: over mensen praten (Skopje II)

Dushan en Max

De tweede dag in Skopje was veel om te doen. We waren op het midden van de reis beland, en de eerste energiereserves moesten worden aangesproken. Bovendien was er enige ophef ontstaan over het bezoek aan de wijk Shuto Orizari (of Shutka) dat op de planning stond. Shutka is een wijk die na de aardbeving van 1966 was aangelegd als noodopvang voor de Roma-bevolking van Skopje, en uitgegroeid is tot een klein stadje. Het is een bijzondere plek, omdat het de enige gemeente is met een Roma burgemeester. Uit de groep klonk de vraag wat wij, als groep 'rijke West-Europese studenten' daar eigenlijk te zoeken hadden. Shutka is immers een arme buitenwijk - zou het 'aapjes kijken' zijn als wij daar naartoe reisden?

Voordat dergelijke gewichtige vragen beantwoord zouden worden, hielden Barbara en Sarah hun presentatie over Roma in de oostelijke Balkan. De presentatie vond plaats in een café in de oude bazaar, waar de gulle Barbara ons trakteerde op een Turkse koffie of een kopje thee. De presentatie herinnerde ons aan de grote hoeveelheid stereotypes die over de Roma bestaat. Roma zouden bedelen, stelen, maar konden ook goed dansen en speelden viool. Hoewel dit duidelijk racistische beeldvorming was, ontstond er toch hier en daar een licht problematische dynamiek in de groep. De Toerders waren plotseling bezorgd over ons bezoek aan de Roma. Wat onze *Iphones*, *Airpods* en sieraden de verkeerde aandacht zou vragen in Shutka?

De realiteit drukte onze neus op de belachelijkheid van dergelijke zorgen. Nadat Ivan, licht mopperend (wanneer mopperde hij niet?), door de smalle straten van Shutka genavigeerd had, gingen we in kleine groepjes de wijk in. Eén groepje besloot dat het tijd was om een kappertje te pakken, en raakte daar in gesprek met een vriendelijke kapper en zijn andere klanten. Een ander groepje bezocht meteen de grote centrale markt, waar ze prachtige sjaaltjes op de kop tikten. Zelf heb ik een Shutka-burger genuttigd, een heerlijke burger gevuld met kaas. Vervolgens ging ik met mijn groepje naar het gemeentehuis van Shutka. Hoewel we alleen maar even wilden kijken, werden we onmiddellijk een rondleiding aangeboden. Een man die Darko heette (het was niet Donnie), bracht ons naar een sociaal werker die ons meer zou vertellen over de gemeente. Zij vertelde ons dat het niet goed gesteld was met de Roma in Noord-Macedonië, dat er onder

Een still uit *Proud Roma* van Pablo Vega

Macedoniërs nog hardnekkig racisme heerste. Darko, die zelf Macedoniër was, mompelde, 'but not all Macedonians...', wat de sociaal werker duidelijk een stomme opmerking vond. Dat soort relativisme kon immers aangegrepen worden om niets aan de situatie te veranderen - terwijl zij juist daar zo hard aan werkte, de positie van de Roma verbeteren. Ze wilde ons meegeven dat door meer te leren over de Roma, bewust te worden van het feit dat ze een heterogeen volk zijn in plaats van vast te houden aan stereotiepe interpretaties van 'hun cultuur'. Ze liet ons in dat kader een mooie film zien, die *Proud Roma* heet. Ik raad eenieder die dit leest aan om de film op YouTube te bekijken.

Na het bezoek aan Shutka gingen we terug Skopje in. Nadat Ruud nog wat postzegels aangeschaft had, liepen we een donkere gang in een verlaten winkelcentrum in. Daar konden we het hoofdkwartier van *Coalition Margini* vinden, een organisatie die zich inzet voor lhbtqi+ rechten in Noord-Macedonië. We hadden afgesproken met drie initiatiefnemers, die de situatie in Macedonië in verschillende gradaties van pessimisme bespraken. Hoewel Macedonië op papier rechten voor mensen uit de lhbtqi+-gemeenschap garandeert, valt de praktijk erg tegen. De bevolking en regering is over het algemeen erg conservatief, waardoor het land niet overal even veilig is. Zelfs de academische wereld is erg rechts, en volgens een van de mensen zelfs 'fascist'. Het gesprek was heftig, wat versterkt werd door de nogal verborgen setting, maar toch klonk hier en daar een heel voorzichtig optimisme door. Het was het optimisme van een soldaat, van iemand met een missie. Toen het gesprek voorbij was brachten de mensen van *Coalition Margini* ons naar een cultureel centrum waar een kunstwerk van een bevriende artiest stond. De ruimte was volledig bezaaid met badeenden, die met spelden gemutileerd waren. De boodschap van het werk staat me niet helemaal meer bij, maar had iets met mishandeling te maken.

Een statige groepsfoto bij *Coalition Margini*

Achter het centrum lag een parkje, waar we de dag traditiegetrouw afsloten met een groepsdiscussie. De manier waarop we denken en praten over minderheidsgroepen kwam aan bod. Hoe konden we voorkomen dat we weer in een dynamiek als aan het begin van de dag belandden? Hoe reis je eigenlijk, bezoek je andere landen, zonder je vooroordelen op het land te projecteren? Of hoe kun je dat in ieder geval zoveel mogelijk beperken? Het waren wezenlijke vragen, die ook na de Grand Tour nog het waard zijn om af en toe op te reflecteren. Een conclusie was dat we wellicht wat minder *over* mensen, en wat meer *met* mensen moesten praten.

Een serieus gesprek...

...En s'avonds weer gezelligheid, zo is de Grand Tour

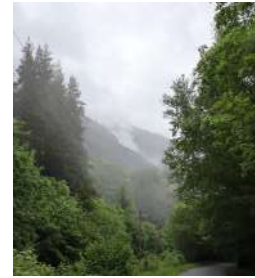
Vrijdag 16 juni: Man met een missie. Een dag uit het perspectief van Ivan, de buschauffeur (Skopje-Rila)

Gijs

Ik word wakker en poets mijn tanden met Raki, zoals ik elke dag doe. Ik ben in een goed humeur, vandaag vertrekken we uit dit zielige excuus voor een natiestaat om eindelijk terug te keren naar moeder Bulgarije. Voor het laatst, hopelijk ooit, kijk ik naar de afgrijselijke architectuur van Skopje, hoewel ik die marmeren zuilen die ze er later tegenaan hebben gezet wel wat vind hebben.

Voor we gaan doe ik maar weer eens alsof ik niet begrijp waar Ivon het over heeft, zodat ik weer met het leuke meisje dat Russisch spreekt kan praten. Ik laat haar een foto van mijn vrouw zien, ik mis haar, het leven van een buschauffeur is eenzaam...

Ik loop over het pad in de vochtige bergen van Rila, de mist wordt steeds dicht. In de verte zie ik een grot opdoemen, verborgen tussen de bomen is het makkelijk te missen voor het ongetrainde oog. Eenmaal binnen word ik bedwelmd door de geur van wierook en natte aarde. Ik voel dat ik niet alleen ben in deze grot. Als mijn ogen gewend zijn aan het donker zie ik hem, verscholen in de verste hoek van dit natuurlijke heiligdom. Het flinkerende kaarslicht werpt vreemde schaduwen op zijn gezicht, dat grotendeels verscholen gaat achter een grote witte baard. Sint Ivan Rilski wendt zich tot

me: "Ivan, mijn zoon." Zijn stem klinkt dichtbij, te dichtbij, alsof zijn stemgeluid niet vanuit de gestalte in de grot komt, maar rechtstreeks in mijn hoofd rond galmt. "De missie gaat gestaag. De toeders moeten op elk punt vertraagd worden. We moeten zorgen dat ze de ware geschiedenis van Bulgarije nooit zullen ontdekken. Mijn zoon, alleen jij kan Bulgarije behouden van hun nieuwsgierige blikken." Ik knik, ik weet wat mij te doen staat. Beschermheer van Bulgarije is een zware taak, maar een dankbare. Toch wil ik Sint Ivan veel vragen: Wat zijn de geheimen van Bulgarije? Waarom mogen de toeders het niet weten? Heeft een rietje 1 of 2 gaten? Maar voor ik de duidelijkheid kan vragen die ik zo erg verlang, schrik ik wakker.

Het Rilaklooster

Ik zit in het restaurant en drink van mijn Raki (red. zelf gebrouwen, 'не химически', bewaard in een fantaflesje). Terwijl de toeders, aangeschoten door mijn pure Raki, steeds meer vervallen in hun dronken gezang over Socrates en Skopsko, ontspan ik: "Ze zullen de waarheid nooit achterhalen."

Zaterdag 17 juni: Welcome in Bulgaria (Rila-Plovdiv)

Mari

Ik word ontspannen wakker van het geluid van het water dat zachtjes tegen de kiezels kabbelt. Mijn gezicht is fris en ik merk dat ik blijkbaar 's nachts een trui aangetrokken heb, ik had de temperaturen in het frisse Rilagebergte onderschat. Het doucheputje is verstopt, dus de tegels zijn drijfmat en klam, toch overwint de irritatie het niet van mijn kalmte. Het hotel in het Rilaklooster was een welkome afwisseling van de (extreem) budgetvriendelijke hostels.

Ik werp nog een laatste blik op het Rilaklooster: neo-kitsch volgens Barbara, maar Barbara leerde mij ook zonder een direct waardeoordeel naar kunst te kijken, dus ik neem het klooster nog een laatste keer in geur en kleur in me op.

We maken ons op voor opnieuw een lange busreis. Vandaag gaan we op weg naar onze laatste bestemming: Bulgarije. Op het moment dat we de Bulgaarse grens passeren, leeft Ivan volledig op. Hij hangt verrukt een Bulgaars vlaggetje op en maakt geamuseerd een praatje met de grenswacht, Ivan kent geen haast. De toerders merken Ivans stemmingswisseling echter niet op, iedereen staart gebiologeerd naar haar/zijn telefoonschermpjes, de grens van Bulgarije passeren betekent ook: onze internetbundels werken weer.

Plovdiv is de op een na grootste stad van Bulgarije en maar liefst 8000 jaar oud, waarmee het ook een van de oudste steden van Europa is. We maken in eerste instantie kennis met de stad door onze busraampjes, Ivan is namelijk een verkeerde route gereden en staat ingeklemd tussen huizen en auto's. Terwijl wij glazig naar een grote tak staren die inmiddels bijna Ivans raam doorklieft, navigeert Ivan de bus in opperste concentratie door de smalle Plovdivse straatjes. Op gegeven moment roept hij de hulptroepen in, Ivar en zijn gelijken proberen een auto aan de kant te duwen om Ivan meer ruimte te geven voor zijn behendige spel. Ik verlies de aandacht, om na een tijdje opgelucht te concluderen dat we weer rijden. We applaudisseren, maar Ivan kijkt niet om en blijft apathisch naar de weg staren. Misschien is hij gekrenkt in zijn Bulgaarse mannelijkheid, hoewel ik zijn rijkunsten juist erg mannelijk vond.

Afscheid van Gert Jan

In Plovdiv sliepen we in het exotische *Hakuna Matata Guesthouse*. De naam bleek achteraf een impliciete suggestie te zijn dat we ons 'niet moesten opwinden' over het feest op het dak van het *Hakuna Matata Guesthouse* diezelfde avond. Niek en ik besloten het hostel te ontvluchten en kwamen terecht in een bar genaamd *Baba Yaga*. Baba Yaga is een figuur uit de Slavische mythologie, het is een heks die in een hut op kippenpoten woont. Bij taalvaardigheid Russisch krijg je over drie onderwerpen teksten

voorgeschied: 1) de Russische geschiedenis (ellende), 2) Russisch eten (ellende) en 3) Slavische mythologie. Baba Yaga riep daarom een zeer positieve Pavlov-reactie bij me op. In de bar bleek een besloten feest te zijn, Niek en ik vatten dat op als een seintje om te vertrekken, maar tot onze verbazing bleken de cafégangers het leuk te vinden als we bleven. De Bulgaarse vriendelijk was direct heel aangenaam en beloofde veel goeds voor de resterende dagen.

Zondag 18 juni: DE UFO! (Buzludzha/Shipka)

Ko

De groep (minus Bram, die maakte de foto) voor het Buzludzha-monument

In de ochtend werden we opgehaald door buschauffeur Ivan voor onze laatste gezamenlijke dag met de chauffeur en de bus. We hadden een vrij lange reis voor de boeg, want er stond een daguitstap naar het Buzludzha-monument op de planning. Deze lange reis was geen straf, omdat we wederom van het prachtige Bulgaarse landschap konden genieten. We reden door kleine dorpjes en middelgrote steden die in de *middle of nowhere* leken te liggen. Vrijwel alle bebouwing zag er hier op het platteland enigszins vervallen uit. Eenmaal aangekomen aan de voet van de berg waarop het Buzludzha-monument gebouwd is, begon de klim omhoog. Gelukkig gebeurde dat niet per voet maar met de bus. Na heel wat meters klimmen doemde daar ineens tussen de wolken een indrukwekkend bouwwerk op, het Buzludzha-monument. Ivan wist niet helemaal waar hij de bus moest gaan parkeren en stapte even de bus uit om op verkenning te gaan. Vanuit de bus zagen we hoe Ivan door de heuvels rende met mistwolken achter zich aan, werkelijk spectaculaire beelden.

Toen de bus geparkeerd was, liepen we met de groep naar het monument. Naast het monument hielden Emilian en Ruud een memorabele presentatie over de geschiedenis van het Buzludzha. Na de presentatie reden we met de bus naar het volgende indrukwekkende monument dat vlakbij was. Dit monument was het Shipka-monument, dat zeer hoog op de top van een berg/heuvel gebouwd was en waar je ook naar binnen kon. Vanuit deze toren,

want dat was het, had je een geweldig uitzicht over de omgeving. Sommigen meenden dat zij zelfs Turkije konden zien.

Na al dit schoons gingen wij de bus weer in, waarna onze reis terug naar Plovdiv begon. Eenmaal in Plovdiv namen wij emotioneel

afcheid van onze Ivan. Ondanks alle ergernissen over het veelvuldig te laat komen van de chauffeur hadden wij Ivan toch in ons hart gesloten. Ook Ivan zelf leek zichtbaar geëmotioneerd door het afscheid. Na Ivans vertrek ging iedereen avondeten, waarna vervolgens het grote wachten op de nachttrein begon. Toen de trein aankam was iedereen nieuwsgierig naar hoe de bedden zouden zijn. De bedden waren klein, maar ik was inmiddels zo moe dat ik als een blok in slaap viel.

Maandag 19 juni: Brak aan de Zwarte Zee (Varna)

Momo

Zo geradbraakt als op onze eerste dag in Varna zijn we de hele reis nog niet geweest. De begin- en eindtijden van onze nachtrust werden deze keer niet bepaald door gehang in cafés of een vroeg museumbezoek—het was de slechts vijf uur durende rit met de nachttrein die ons de das omdeed. De zon was nog maar net op toen we brak het station uit waggelden, met nog drie uur te gaan voordat we konden inchecken in ons hostel. Op dat moment had het net zo goed een eeuwigheid kunnen zijn.

Brak in Varna

Maar, zo redeneerde de commissie, een hoopje ellende is op het strand toch beter af dan naast een busstation. En dus trokken we met zijn allen naar de kust. Uitkijkend over de Zwarte Zee besloten sommigen een duik te wagen en probeerden anderen toch nog even de ogen te sluiten. Het bleef niet onopgemerkt dat aan de overkant van dat water Oekraïne lag, als een denkbeeldige donderwolk boven het paradijselijke aangezicht. De actuele situatie in Varna — dat door de oorlog die daar woedt nu naast badplaats ook een hub voor vluchtelingen en hulpwerkzaamheden is geworden — zal echter morgen pas aan bod komen. Na ons in het hostel kort te hebben opgefrist, duiken we vandaag eerst het verleden in.

Onze eerste halte is het Archeologisch Museum, waar één van 's werelds oudste goudschatten wordt uitgesteld. Het zogenaamde Varna-goud werd in de jaren '70 opgegraven uit een necropolis uit de kopertijd, van zo'n 5.000 jaar oud. Het betreft ook de grootste schat uit die tijd en werpt veel vragen op. Want wie liggen hier eigenlijk begraven? Zijn het vorsten en aristocraten? Aanvankelijk werd aangenomen van wel, maar die eerste conclusies worden inmiddels

meer en meer in twijfel getrokken. Zo wordt deze vondst aanleiding tot speculatie over sociale organisatie in de periode vlak voor de opkomst van de Mesopotamische 'graanstaten' waarmee de gebruikelijke historische canon vaak begint.

De setting, het museum zelf, trekt ons uiteindelijk weer onherroepelijk het recentere verleden in. Het gebouw is neoclassicistisch en de bordjes met uitleg zijn geschreven in een toon die het nationale Bulgaarse gevoel benadrukt. Alles laat zo een beetje een moeilijk te plaatsen negentiende-eeuwse nasmaak achter.

Voor onze tweede stop hoeven we niet ver te gaan. Op luttele meters van het museum staat Varnas enige monument, en een van de weinige in Bulgarije überhaupt, dat aan de holocaust is gewijd. Het kleine aantal monumenten is door de atypische oorlogsgeschiedenis van Bulgarije goed te verklaren: Bulgarije koos al voor 1940 partij voor het nationaalsocialisme, maar wist zo deportatie van de Bulgaarse Joden vrijwel volledig te voorkomen. De Sovjetinvasie van 1944 en de daaropvolgende communistische tijd overschaduwden de jaren ervoor nu bijna volledig. Dat is begrijpelijk, maar ook zeer spijtig, want belangrijke discussies over het Bulgaarse nationaalsocialisme en de mate waarin Bulgarije de deportatie van Macedonische Joden wel degelijk faciliteerde, worden nu bijna volledig uit de weg gegaan.

Fotograaf Vincent

Het 'Monument voor Joodse dankbaarheid' uit 2013 vormt hiervoor een goede casus. Het is enkele meters breed en moet een sjofar voorstellen, de hoorn waarop tijdens de maand van het joodse nieuwjaar herhaaldelijk wordt geblazen. Het ding is echter nogal amorf en een niet-ingewijde toeschouwer zal er misschien eerder een tabakspijp in zien. Op de sokkel is in het Bulgaars, Hebreeuws en Engels te lezen: 'Met waardering voor het Bulgaarse volk en voor onze verlossing tijdens de Holocaust! // De Joden uit de stad Varna // Wij hebben het onthouden!' Een vergelijkbaar monument dat in de jaren '50 in Amsterdam werd opgericht is

nu voorzien van drie hele alinea's context over de vele controverses rondom de herinnering aan de holocaust in Nederland. Een interessant contrast met dit beeld, waarbij iedere nuance ontbreekt.

Het laatste collectieve onderdeel van de dag voert ons door de binnenstad, die iedereen op esthetisch vlak goed bevalt. Er staan gebouwen die doen denken aan de Duitse rococo, met veel pastelkleuren en wit stucwerk. Met een zacht briesje op ons gezicht wandelen we door het statige Primorskpark naar het 'Pantheon,' een dramatisch Sovjetmonument van het type dat als rode draad door onze tijd in Bulgarije loopt. Hier hervatten Ivar en Vincent, die de dagleiding hebben, het verhaal over nationalisme en het heroïsche narratief dat over de wereldoorlogen is gaan heersen... Maar in alle eerlijkheid is de rek er nu wel een beetje uit, de gebrekkige nachtrust speelt ons te parten en een enkeling dommelt weg.

Rond 14:00 loopt het dagprogramma ten einde en splitst iedereen zich op in groepjes, om te gaan lunchen, het winkelaanbod te bekijken of voor een dutje in het hostel. Op naar de volgende dag.

Dinsdag 20 juni: nog een nachttrein... (Varna II)

Marije

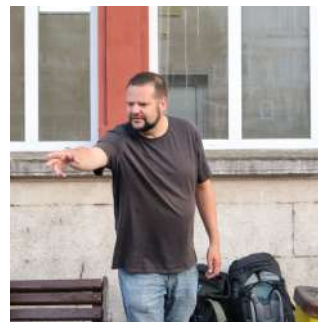
Een gesprek in het 'Park-Museum of military friendship'

Als we iets geleerd hebben tijdens deze reis, dan is het wel dat Boef gelijk had toen hij "slaaptkort want ik slaap te kort" zong. Nog geen 48 uur na de vorige nachttrein mochten we alweer, deze keer richting Sofia. Met zwaarbeladen backpacks en lichte tegenzin banden we ons een weg naar het hoofdstation van Varna. We waren iets te vroeg aangekomen, wat Mano de kans gaf om een spontane groepsdiscussie te starten.

Cheeky Momo

De discussie draaide voornamelijk om de vergelijking van de drie landen die we bezochten, maar het ging al snel over wat we van de Bulgaren vonden. "Onvriendelijk" en "corrupt, kijk maar naar alle Bitcoin-winkels" waren de eerste dingen die in ons opkwamen. Er kwam gelukkig wat nuance in het gesprek toen we begonnen te praten over het Bulgaarse eten (lekker, veel vega opties), het strand (mooi) en het landschap (ook mooi).

'Use the force, Mano'

Terwijl we op het stationsplein zaten en onze frustraties en observaties deelden, begonnen we te beseffen dat elke plek zijn eigen unieke eigenschappen en uitdagingen heeft. Deze reis had ons juist geleerd dat het niet eerlijk is om een heel land te beoordelen op basis van oppervlakkige indrukken. Bulgarije had misschien zijn eigenaardigheden, maar het had ook zijn charmes. En zo, met een open geest en een nieuwe waardering voor diversiteit, zetten we onze reis voort, in een schuddend bed maar wel weer een ervaring rijker.

Woensdag 21 juni: verdachte memorabilia en Grand Tour fatigue in de hoofdstad (Sofia)

Gijs

De nachttrein kwam aan op het station van Sofia. Dit keer hadden we zonder ruzie te maken met schoolkinderen onze slaapplekken gevonden (red. tijdens de eerste nachttrein werden onze, netjes geboekte, slaapplekken weggegeven aan een jonge Bulgaarse turnvereniging), maar tot een echt goede nachtrust had het bij veel toeders niet geleid.

'Ssst... Vincent slaapt!'

Terwijl we door de stad naar het hostel liepen, maakte Sofia een levendigere indruk dan haar landgenoten.

Lang konden we niet bijkomen van de onrustige nacht, want een druk dagprogramma stond op de planning. Twee presentaties, de communistische beeldentuin en sollicitaties voor de nieuwe commissie, met tussendoor steeds flinke wandelingen. Bij de tweede presentatie moest

Vincent, meestal toch energiek en altijd op zoek naar het mooiste plaatje, zich aan de slaap gewonnen geven. In de schaduw dommelde hij weg, god mag weten waarover hij droomde.

Hét culturele centrum van Sofia

Acrobatiek van Val

In de beeldentuin en het bijbehorende fotomuseum liepen we tussen de levende herinneringen van Sofia. Of het nou een aanklacht of viering van het communistisch verleden was, bleef een beetje in het midden, je kon er in ieder geval Stalin mokken kopen.

Dat ze in Sofia een vreemde smaak in souvenirs hebben, was ook al te zien aan de marktjes. Hier verkochten ze naast de gebruikelijke prullaria namelijk ook allerlei nazi memorabilia, met als pronkstuk een Hitlermok.

We sloten de avond af in de Candlelight Bar die Johannes, de norske doch edele Duitser uit Varna, ons had aangeraden. In deze *fire-hazard*

uitgaansgelegenheid kwamen we in gesprek met een aantal leden van de lokale intelligentsia. Een gesprek dat begon over Game of Thrones ging via Asimov naar de politieke situatie in Bulgarije. De software engineers hadden elkaar namelijk ontmoet op de barricades een aantal jaar terug. Met onze vermoeide (en enigszins aangeschoten) hoofden probeerden we de partijen en politici die Frank Elbers in het eerste college op moordtempo naar binnen had gelepeld te reproduceren, met wisselend succes. Ondanks de feestelijke sfeer kregen we van de zweterige revolutionairen zo ons zoveelste lesje Balkanfatalisme. Moegestreden keerden we terug naar onze, naar ons weten, nog bedwantsvrije bedden.

Lange Gijs en een lang monument

Donderdag 22 juni: wat is de wereld groot voor een bedwants (Sofia II)

Mari

Ik voel mij soms nietig en onbeduidend, terwijl ik mijn dagen doorbreng tussen het bedlinnen in Smart Hostel in Sofia. Ik schuifel over de lakens, beklim de stapelbedden en kijk omhoog naar de imposante hostelmuren. Ik ben gewoon en mijn wereld is beperkt. Toch koester ik een diep verlangen dat de anderen in mijn gemeenschap niet lijken te begrijpen. Ik wil in Amsterdam wonen. Ik staar regelmatig naar de mensen die in en uit de kamer lopen, en ben gefascineerd door hun rechtopstaande houding en de elegantie waarmee ze zich voortbewegen en met elkaar communiceren. De trillingen van hun stembanden voel ik tot in

mijn exoskelet trillen. Ik wil Amsterdam ontdekken vanuit hun perspectief, de wereld buiten het bedlinnen.

Op het moment dat de toeders binnenkomen kan ik mijn enthousiasme niet bedwingen, ik beseft me dat ik vandaag, 22 juni 2023, eindelijk de kans heb om dichterbij mijn droom te komen. Ik klim langs de poten van het bed omhoog, gebruikmakend van mijn kleine grijpklauwtjes. Het is een moeilijke klim, maar de beloning is het waard. Ik voel me een met de toeders, die gelaten hun backpacks op het bed gooien. Meeliften op een van deze imposante draagtassen is mijn kans, ik ben me echter niet bewust van de ogen die mij gadeslaan. Ik hoor een opgewonden gil en weet dat dit niet genadig zal eindigen. Het is inderdaad te laat en ik kreeg de kans niet om te ontsnappen aan mijn noodlot: ik sterf in een ogenblik van ijzingwekkend geweld. Zonder een spoor van mededogen, voornamelijk gruwelend over de mogelijkheid van de aanwezigheid van mijn soortgenoten, snellen de toeders zich door de hostelkamers. Mijn gelijken weten zich gedeisd te houden, ze zijn beter bestand tegen de mogelijke verwezenlijking van een enkeltje Amsterdam dan ik was, de toeders verheugen zich ondertussen op het vooruitzicht op gratis wasmiddel van het hostel. Nadat ik inmiddels de geest heb gelaten, maken de toeders zich op voor hun laatste officiële Grand Tour dag in Sofia. Na 17 dagen gedeeld leed en in de gloria voelt dat toch vreemd.

Wanneer het einde van de dag nadert, komen we samen in een van de parken die Sofia rijk is, om onder de in bloei staande bomen de reis te evalueren. Iedereen deelt verschillende observaties, veelal stereotypen waarmee we aankwamen, maar die gedurende de reis zijn ontkracht. We reflecteren samen op onze nieuwe herinneringen die opvallend genoeg weinig van elkaar verschillen. Dit bevestigt dat Grand Tour een groepsreis *pur sang* is: de momenten beleef je veelal als groep, tevens omdat je er ook continu met elkaar op terugkijkt en je emoties deelt. Het groepsgevoel wordt nog eens versterkt in de avond, Dushan en Luba hebben een bonte avond georganiseerd om de commissie, Bram, Mano en Gert Jan te bedanken voor hun onvermoeibare inzet. Een dergelijke bonte avond is eigenlijk venijnig: juist bij het ophalen

van herinneringen aan de reis, kom je het dichtst bij elkaar, maar tegelijkertijd ben je genoodzaakt af te sluiten. In een traditioneel Bulgaars restaurant komen we op de laatste avond voor een laatste keer bijeen. We spreken voor Kirsten, we spelen toneel voor Ivar, we zingen voor Vincent, Max en Safira, we videobellen Gert Jan en we applaudisseren voor de nieuwe commissieleden. Bram wordt uit zijn ambt ontzet en opgevolgd door Mano als het nieuwe Grand Tour opperhoofd. Terwijl deze plechtigheid geheel volgens voorschriften wordt afgehandeld, kijken de toeders toe en laten de alcohol rijkelijk vloeien. Ter afsluiting, blijken Mano en Bram

tussen de bedrijven door een volledig uitgewerkte constitutie van, de eerder door ons uitgeroepen, Ohrid vrijstaat te hebben bedacht. Niet alleen presenteren zij wie ze op het oog hebben voor de regering, maar ze blijken een volledig raamwerk aan instituten, denk aan een cultuurinquisitie, te hebben gecreëerd waarbij iedere post beoogd is voor een toerder. De precisie en gedegen argumentatie waarmee Bram & Mano hun plan aan ons blootleggen, getuigt van een sterk staaltje mensenkennis en opmerkzaamheid. Iedere toerder wordt kort in het zonnetje gezet door de twee uitgelaten Grand Tour opperhoofden.

De twee opperhoofden, Bram Mellink en Mano Delea

De avond eindigt met een strooptocht van veelal beschonken toeders door de straten van Sofia. Weemoedig wordt Ivan nog gebeld en we geven toe dat we elkaar missen. Gelukkig hoeven wij, de toeders, elkaar nog niet direct te missen. Er staat nog een enkelkje Eindhoven op de planning.

Vrijdag 23 juni: een avontuur op de valreep (Sofia-Amsterdam)

Ivar

De laatste dag is meestal niet zo spannend. De reis terug naar huis is vaak moeizaam en helaas onontkoombaar. Je staat vroeg op, stapt uit bed, kleedt je aan, pakt je koffer en kijkt op de grond of je iets bent vergeten. Vervolgens poets je de tanden, drink je wat koffie en kijk je in het rond of je wat bent vergeten. Je loopt jouw kamer uit en draait je nog één laatste keer om - *ben ik wat vergeten?* En met een hol gevoel in je maag trek je er voor één laatste keer op uit met jouw groep, de Toeders. En ja hoor, wat is het toch een tribale emotionele toestand. Tijd om het smart-hostel achter jullie te laten en nooit meer terug te hoeven zien. Insert prompt: '*epic foreshadowing*'.

Moede toeders

Zie daar, met brakke gezichtjes en met volle hoofden gaan ze weer op pad. Met de rugzakken om in de ochtend op straat. Het avontuurlijke tegemoet of is het eerder een beweging ervan af? Zie ze gaan, nog één laatste keer. Naar beneden bij het metrostation Serdika en direct door naar het vliegveld. De belofte van het naderende vaarwel drukt iedereen zwaar op de schouders en bij mij misschien wel het meest... mijn mooie brede schouders. Even kijken hoor, we vliegen om twaalf uur vijf, landen om twee uur in de middag. Wat zal ik eens gaan doen vanavond? Iemand bezoeken of lekker thuis blijven? Tja, ik kijk straks wel. Even later komen we aan op het vliegveld, waar we bij terminal twee wachten op de shuttlebus die ons naar terminal één zal brengen. En hier is waar het - helemaal - fout gaat.

Voor wie het nog niet doorheeft. Mijn naam is Ivar Jesurun en ik kom er zojuist achter dat ik mijn laptop ben vergeten in het Smart-hostel. Niet zo smart, wel heel dom. Toch wat vergeten. *Typisch!* Ik vertel het aan de rest en besluit nog snel een taxi terug te pakken naar het hostel. Spannend! We vliegen over een paar uur. Ik spreek de eerste taxichauffeur aan die ik kan vinden en race als de wiedeweerga de stad Sofia weer in. Aan de telefoon spreek ik met werknemers van de herberg. Ze gaan mijn laptop alvast in het andere gebouw zoeken en deze kan ik bij de hoofdingang komen ophalen. Met de taxichauffeur besluit ik ook nog even snel langs een pinautomaat te rijden. Tuurlijk kan ik hier niet pinnen. Dat is karma die in mijn gezicht spuugt. *Vertrouw ik die werknemers eigenlijk wel?* Maar het komt goed en ik leer de laatste les van deze reis.

Binnen veertig minuten staan we weer op het vliegveld. Voor een totaal bedrag van dertig lev wordt dit grapje me niet eens heel zwaar afgestraft. Oeps, ik moet bij terminal één zijn, niet twee. De bestuurder kijkt me suf aan. Hij rook naar sigaretten en goedkope flessen likeur. De flessen zelf, niet de inhoud. De man was de hele rit al niet zo heel spraakzaam. Hij kijkt me aan. *Oh shit, Engels.* "I need to go to the other terminal" zeg ik hem "I am truly sorry", maar dat ben ik niet. Vervolgens, komen we de terminal oprijden en 'ja hoor', daar zie ik ze zitten,

Sofia airport lijkt een beetje op Eindhoven airport

de Toerders, in al hun volle glorie. De helft zit voor op het trappetje, zittend, sommigen slapend, en de andere helft van de groep binnen bij het singuliere, pas net geopende tentje midden in de hal. “Ik ben terug!”, schreeuw ik door de ruimte en ik trek het legendarische zwaard Glofindor uit zijn schede, klaar om het monster te verslaan en de dag te redden. Of nee, wacht, dat verzin ik helaas. Ook dat van de flessen, de chauffeur rook gewoon naar drank.

Nu ik achteraf terugkijk op deze situatie ging het allemaal behoorlijk soepel. Dusdanig soepel dat ik geloof dat Karma nog steeds niet klaar is met mij. Na even gewacht te hebben, liepen wij naar onze gate. Het was nu toch echt voorbij. Het statisch gezoem van het vliegtuig deed op de achtergrond zijn ding. Eenmaal op onze plekken

aangekomen, zag je hoe door de cabine heen, één voor één, de oogjes dichtvielen. Slapende reisgenoten. Langzaam zakten we weg, want we waren kapot. Grappig hoe we echt een “we” zijn geworden en “poah” wat was het toch weer voor een reis. Intens, dat zeker, maar ook inhoudelijk rijk. Die laatste uren: als een waas, dat weet ik weer wel. Julia aan mijn rechterzijde en Gijs, lange Gijs, aan mijn linker en Schiphol kwam snel op ons af. Althans, dat denk ik, want ik was er niet meer. Half duttend, dichtbij aan het dromen, slaperig en er nog maar half bij. Nu vier maanden later rest de vraag – ben ik ooit weer heel geworden? Ja, we zijn echt een “we” geworden. Een afscheid is meestal niet zo moeilijk...

Met veel liefde, en het ga je goed

Ivar

Ivar in de trein naar Randenbroek, Amersfoort

Nawoord van Bram Mellink

Nu de Grand Tour voor mij voorbij is, zal ik me een bekentenis veroorloven: een van de spannendste onderdelen was voor mij het constante gebluf.

Meestal geef ik onderwijs over onderwerpen waar ik daadwerkelijk iets van weet: geschiedtheorie, de internationale geschiedenis

van Nederland, de Tweede Wereldoorlog of individualisering. Op de Grand Tour in Nederland na, wist ik van geen van de bestemmingen uit de afgelopen vijf jaar veel meer, dan dat deze landen in Centraal of Oost-Europa lagen. Verder probeerde ik met de literatuur vaak een of twee boeken op de groep voor te blijven.

Dat lukte me zelden tot nooit, want in iedere groep zaten studenten die – in elk geval op deelonderwerpen – vijf keer zo veel wisten als ik. Soms zonk de moed me al bij het eerste gastcollege in de schoenen, als iemand uit de groep het verhaal van de gastdocent kritisch bevraagde, dat ik voetstoots voor waar had aangenomen. Op reis werd in tijdens groepsdiscussies geregeld overvallen door waarnemingen van zaken waar ik volkomen overheen had gekeken, of dat nu ging over street art, over de opbouw van tentoonstellingen in musea, over een akkefietje dat zich tussen mensen op straat had afgespeeld, of over een moreel dilemma dat ik zelf nog niet had waargenomen.

In die zin is de Grand Tour voor mij zowel een tegengif tegen, als een confrontatie met mijn eigen geveinsde alwetendheid geweest. Als docent word je veelal geacht te weten ‘hoe het zit’, en voor je het weet ga je daar zelf ook in geloven. Op reis was dat voor mij onmogelijk. En juist daarom heb ik zo ontzettend veel van de Grand Tour – en van Grand Tourders

geleerd: over verschillende soorten verf en hoe ze te herkennen (Wit-Rusland/Oekraïne, 2018), over de vervelende neiging van historici om kunst- en bouwwerken (voor zover die te onderscheiden zijn) te zien als bron voor het verleden, in plaats van ze als een werk op zichzelf te beschouwen (Westelijke Balkan

2019), over de ‘hoge identiteitsdichtheid van Nederland’ (Nederland, 2021), het herkennen van Grand Tourders op schilderijen uit de achttiende en negentiende eeuw (Polen/Tsjechië

2022), over munten, straatkunst, amfiteaters, Roma-zelfbestuur en zijn gevoeligheden, en over de staat van de diplomatie van Nederland (Griekenland, Noord-Macedonië, Bulgarije, 2023).

Mocht mij op momenten de moed in de schoenen zinken over mijn gebrek aan kennis, dan kon ik altijd een voorbeeld nemen aan jullie nieuwsgierigheid, want die was bij jullie vrijwel altijd groter dan het eigen eergevoel. Ondanks alle verschillen tussen de jaren en tussen de mensen in de verschillende groepen, dacht ik de afgelopen vijf jaar wel een paar patronen te herkennen. Geef de Grand Tourder een stuk tekst en hij duikt erop af. Het kolossale object dat ernaast staat wordt geen blik waardig gegund, totdat de tekst is uitgelezen. Als het object van gewapend beton is, lijkt deze doorgaans ijzeren wet echter níet op te gaan.

Naarmate reizen vorderen, neemt de belangstelling voor de inhoud wat af, maar groeit de emotionele impact van wat tegen het einde van de reis zoal de revue passeert. Dat is op momenten voor iedereen een uitdaging, maar draagt in mijn ervaring ook bij aan de catharsis die de Bonte Avond vrijwel altijd is. Aan geen ander onderdeel van de Grand Tour bewaar ik zulke warme herinneringen.

Beste Grand Tourders, ik wil jullie heel erg bedanken voor alles wat ik van jullie heb geleerd, en voor alle gezelligheid onderweg. Het begeleiden van de Grand Tour was zonder twijfel – zowel inhoudelijk als sociaal – de meest intimiderende onderwijstaak die ik tot nu toe op me heb genomen. En ik heb aan geen enkele onderwijstaak zo ontzettend veel plezier beleefd.

Als blijk van dank, en in de hoop jullie er een plezier mee te doen, schenk ik jullie ten slotte enkele plaatjes van goed gesitueerd beton.

BIJLAGE

Het Gert Jan lied ('Holladie')

Er was ooit een man
Hij heette Gert Jan.
Van Wijngaarden was zijn naam
Van Amsterdam tot Griekenland een kenner van de Balkan

Hij gaf ons les als Socrates en had heel veel verstand
Dronk skopsko uit een grote fles en voelde ons aan de tand.
Een boze gids in ieder land er was niks aan de hand
Want...

Er was ooit een man
Hij heette Gert Jan.
Van Wijngaarden was zijn naam
Van Amsterdam naar Griekenland een kenner van de Balkan

Maar nu hij ons toch echt verlaat weten we ons geen raad
Commissie komt altijd te laat en mano kijkt dan kwaad
Maar nu hij hier nog even staat zingen wij kordaat:

Er was ooit een man
Hij heette Gert Jan.
Van Wijngaarden was zijn naam
Van Amsterdam naar Griekenland een kenner van de Balkan

Bram is weer in vuur en vlam want hij is weer de baas
Bram die blijft Gertjan gaat weg blijktbaar had hij veel haast
Met deze oude woorden eindigen we ons relaas

Rap van Mano

Bus, trein, leesvoer
We zijn weer op Grand Tour

Met Ivan aan het stuur
We zijn weer op Grand Tour

In Thessaloniki...
En niets is wat het lijkt
De witte toren...
blijkt klein en grijs...

Een historisch schip...
Blijkt een speedboot.
Een varende grasmaaier...
Blijkt 'to sweep' kroos

In Skopje...
Oost blok bouw van 10 meter
Gips en plakwerk..
maakt het niet beter

We houden vol...
Ook als het tegen zit.
En maakten plannen...
Voor de toekomst Ohrid

Van Tui, naar UNESCO
De bevolking en gemeente
En Gert Jan gaf inzicht
Op muren en gesteente

Terwijl Bram rondrent
Voor een soepel verloop
En menig een zich afvraagt
Hoe welke crisis afloopt

De commissie op missie
De bus in Plovdiv
Met net zoveel kans
Als de gemiddelde plofkip

Maar de groep houdt zich goed
En blijft overeind
Terwijl het vertrouwen in Ivan
Langzaam wegwijnt

Op Grand Tour [herhaal op trompet]

[Solo]

[Refrein]

